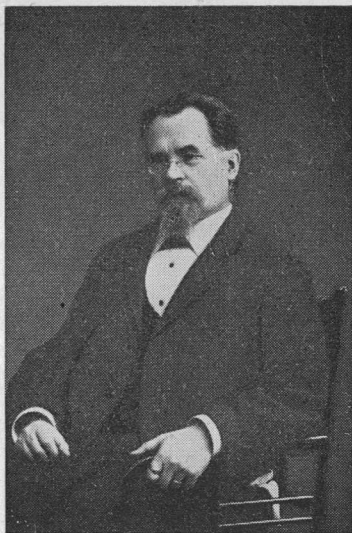

Seurasaaren ulkomuseon perustaja professori Axel Olai Heikel, s. 1851, † 1924.

Arvoisa lukija

Seurasaarisäätiö, jonka tarkoituksena on Seurasaaren museo-toiminnan tukeminen ja edistäminen, ryhtyy nyt julkaisemaan myös omaa lehteään nimeltä Seurasaari. Tämän lehden välityksellä säätiö haluaa pitää yhteyttä niihin kansalaisiin ja yhteisöihin, joita elähdyttää suomalaisen kansanperinteen vaaliminen. Aluksi lehtemme pääasiallisen sisällön muodostavat erilaiset kansanperinteen selvittämiseen liittyvät kyselyt ja niihin saatujen vastaus-tulosten selostaminen. Myöhemmin lehti tulee käsittelemään kansanperinneasioita muullakin tavalla ja samalla toimimaan myös Seurasaaren ulkomuseon ja sen elävöittämistoiminnan tiedotusvälineenä. — Toivomme hyvän yhteistyön syntyvän Teidän ja säätiömme välille.

Toimitus.

SEURASAARI

N:o 1

SEURASAARISÄÄTIÖN
JULKAISU

1957

KZ

NIEMELÄN TORPPA

Seurasaaren ulkomuseossa

Keiteleen rannalta Matoniemestä Konginkankaan pitäjältä olivat arkkitehti Yrjö Blomstedt ja taidemaalari professori Axel Gallen-Kallela löytäneet v. 1905 vanhan tyypillisen keskisuomalaisen torpan, joka oli kokonaan, pienimpiin yksityiskohtiin asti, säilynyt entisessä asussaan niin rakennuksiinsa kuin esineistönsä, jopa asujamiinsakin nähden. Blomstedt kiinnitti ulkomuseon isän, professori A. O. Heikelin huomion tähän arvokkaaseen kansatieteelliseen rakennusryhmään ja seurauksena oli, että torpan silloiset omistajat, kauppias Matti Pasanen ja hänen vaimonsa lahjoittivat Antellin kokoelmiin ulkomuseoon siirrettäväksi suurimman osan Niemelän torpan rakennuksista, jotka Pasanen oli vähää ennen

Jatk. siv. 29

KANSALLISMUSEO KANSATIETEELLISEN OSASTON KYSELY 2

Kansanperinteen ystäville

Kansallismuseon Kansatieteellisen osaston ja Seurasaarisäätiön järjestämä tupa- ja pirttiperinteen keruu tuotti kauniin tuloksen. Odotuksemme mukaan oli eri puolilla maatamme henkilöitä, jotka ymmärsivät tällaisen vanhan kansan elämää koskevan muistiinpano- ja tallettamistyön merkityksen. Suomalaisen tuvan ja pirtin muistot tulivat nyt ehkä viimeisen näissä huoneissa asuneen sukupolven toimesta havainnollisesti ja täsmällisesti talletetuiksi tuleville polville. Arkistomme hyllyillä niiden arvo kasvaa nopeasti suuremmaksi kuin ehkä monikaan niitä kirjoittaneista on osannut aavistaa. Sillä se aika ei ole kaukana, kun tätä työtä voidaan tehdä enää haalistunein muistikuvin.

Tällä emme halua sanoa, että kaikki jo olisi tehty. Pirtin ja tuvankin muistoja on vielä syytä merkitä muistiin. Jokainen asiallinen kuvaus, vaikka se olisi lyhytkin, on kallisarvoinen tutkimukselle. Ja yksityiskohtaisesti käymättä on vielä monta alaa, jotka paraikaa katoavat näköpiiristämme. Rohkenemme toivoa, että yhteistyössä Kansallismuseon ystävien kanssa pääsemme tällä työsaralla vielä korjaamaan hyvän sadon.

Ne palkinnot, joita tupakilpailussa jaettiin, eivät tehtyyn työhön nähden olleet suuria ja niitä voitiin antaa vain pienelle osalle vastaajia. Sen ansiosta, että tupakysely tuotti hyvän aineiston, olemme nyt, keruuta tämän Seurasaari-lehden avulla jatkettaessa, saaneet tilaisuuden ainakin tällä ensimmäisellä kerralla vaatimatomi palkita jokaisen asiallisen kuvauksen. Maksamme 1000—1500 mk:n lunastuspalkkion kaikista hyvistä vastauksista.

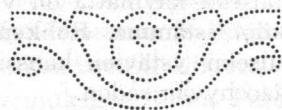
Lisäksi julistamme kilpailun, kuka eniten tietää ja asiallisimmin kertoo kysymistämme aloista. Palkintoina jaamme:

I p 3 × 10.000:—

II p 5 × 5.000:—

III p 10 × 3.000:—

Kilpailuun pääsevät osallisiksi ne vastaukset, jotka on postitettu viimeistään 20 p. kesäkuuta 1957. Tällä kerralla emme pidennä kilpailuaikaa. Lunastuspalkkioita sen sijaan maksamme myöhemminkin saapuneista lähetyksistä.

OHJEITA VASTAAJILLE

1. Näissä kysymyksissä on vain pari sellaista aihetta (niittypirtti, saran valmistus ja riepulakana), jotka tunnettaneen koko maassa ja joista siis ehkä on muistitietoja kaikkien vastaajien kotiseudulla. Muut kysytyt asiat ovat paikallisia tai aivan harvinaisia. Älkää siis säikähtäkö kysymystemme runsasta määrää. Meille on tärkeätä tietää myös se, että asia on tuntematon jollakin paikkakunnalla.
2. Asettakaa paperi vaakasuoraan ja kirjoittakaa vain yhdelle puolelle liuskaa.
3. Täyttäkää oheinen kaavake, joka tullaan liittämään vastauksenne nimilehdeksi. Jos annatte tietoja useasta pitäjästä, pyydämme, että täyttäisitte nimilehden erikseen kullekin pitäjälle.
4. Kirjoittakaa liuskan alkuun kysymyksen numero ja aloittakaa aina uusi liuska uudelle kysymykselle.
5. Paikkakunnan vanhojen nimitysten merkitseminen esineille ja asioille nostaa vastauksen arvoa. Nämä murre sanat osoitetaan vetämällä sanan alle aaltoviiva (~~~~).
6. Piirros valaisee asiaa usein paremmin kuin pitkät selitykset. Sama piirros voi sisältää vastaukset useaankin kysymykseen.
7. Vastauksiin voi liittää selvennykseksi valokuvia. Hyvistä kuvista maksamme museon tavanomaisen lunastushinnan.
8. Vastaukset saa lähettää vapaakirjeinä Muinaistieteellisen toimikunnan kirjekuoressa.
9. Lähetettyänne meille ensimmäiset täytetyt liuskat toimitamme pyynnöstä Teille uuden kirjekuoren, tarvitsemanne määrän paperia ja nimilehtikaavakkeita.

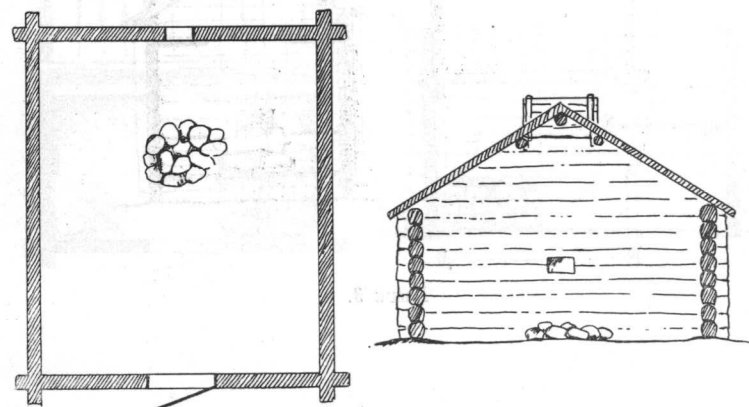
NIITYPIRTILLÄ

Ennen tehtiin heinää kaukaisilla niityillä, missä viivytettiin useita päiviä ja varastoitiin heinät kekoihin tai latoihin. Samoilla niityillä saatettiin myös käyttää karjaa. Heinän ja paimennuksen aikana jouduttiin pitämään sadetta, syömään ja yöpymään ladoissa tai erikoisissa majoissa tai huoneissa. Saadaksemme kuvan tästä tilapäisasumisesta pyydämme vastauksia seuraaviin kysymyksiin.

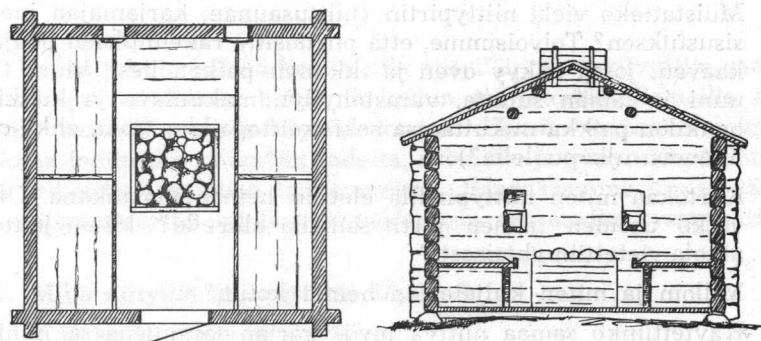
1. Millä niityillä te muistatte käydyn?
2. Kuinka kaukana ne sijaitsivat?
3. Kuinka kauan heinänteossa viivytettiin? Puhuttiinko *viikko-moissa, viikkokunnassa, viikkoreisussa, päiväkunnassa* käymisestä vai miten oli tapana sanoa?
4. Mitä ruokatarvikkeita ja välineitä vietiin heinäpirtille etukäteen? Milloin, miten? Kuinka ne säilytettiin?
5. Ketkä lähtivät heinäntekoon?
6. Luetelkaa, mitä kukin kantoi mukanaan (purakka, putina, lasku, leili, kontti, harava)?
7. Mitä eväitä ja kuinka paljon otettiin a) päiväkäyntiä, b) viikkomatkaa varten? Mitä astioita oli eväitä varten (voivakka, suolakopsa)?
8. Oltiin yö *hongalla, rakovalkealla, majalla, ruokaladossa, niitypirtillä, niittusaunalla, jokisaunalla, jokikyökillä, luhtasaunalla, kytötuvalla, karjamajalla*? Vai tunnetteko jonkin muun tavan tai sanonnan?
9. Miten oli maja rakennettu?
10. Erosiko ruokaladon rakenne muista ladoista,
11. Millainen oli niitypirtti? Oliko sen tulisijana
 - a) kivillä reunustettu liedensaikka huoneen keskellä tai perällä (kuva 1),
 - b) liesi, joka oli puukehysistä tehdyn ja maalla täytetyn alttarin päällä (kuva 2),

- c) nurkkaan rakennettu kivikiuas (mikä oli sen pesän suunta?) (kuva 4—7),
 - d) takka tai tottouni (kuva 8, 9),
 - e) monimutkaisempi uuni (millainen)?
12. Muistatteko vielä niitypirtin (niittusaunan, karjamajan jne.) sisustuksen? Toivoisimme, että piirtäisitte rakennuksen pohjakaavan, jossa näkyy oven ja ikkunan paikat, liesi, kiuas tai uuni ja tämän suunta, varastohyllyt, makuulava ja kunkin henkilön paikka nukuttaessa sekä keittopaikka (joka ehkä oli huoneen ulkopuolella?).
 13. Kertokaa miten niitypirtillä elettiin heinänteon aikana. Olivatko useiden talojen pirtit samalla alueella? Miten joutoaikoja vietettiin yhteisesti?
 14. Milloin ja miten kuljetettiin heinät kotiin?
 15. Käytettiinkö samaa niityä myös karjan laitumena ja mihin aikaan?
 16. Käytiinkö niitypirtillä muulloin kuin heinää tehtäessä tai karjaa paimennettaessa? Miten silloin asuttiin ja oltiin?
 17. Varustettiin pirtti (sauna) poistuttaessa tilapäiskävijöitä varten? Miten (kirves, polttopuut, tulitikut, suola)? Kuinka tilapäiskävijä käyttäytyi saunalla?
 18. Muistatteko, oliko kotikylässäänne tai kotipitäjässäänne monilla taloilla niitypirttejä? Käytetäänkö niitä vielä vai onko jo lakattu niillä käymästä? Mistä syystä?

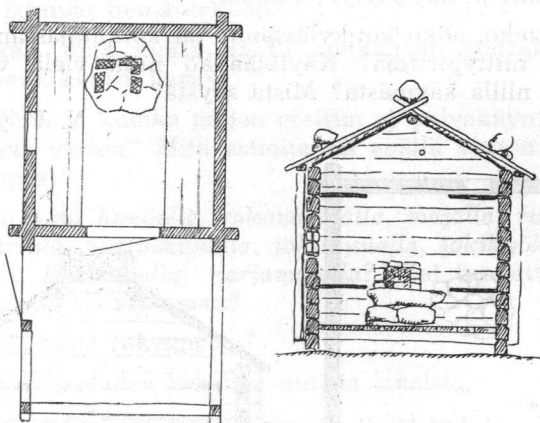
N. V. ja H. V.

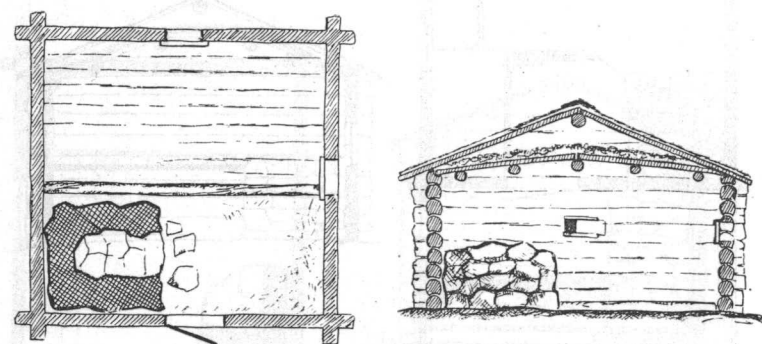
Kuva 1.

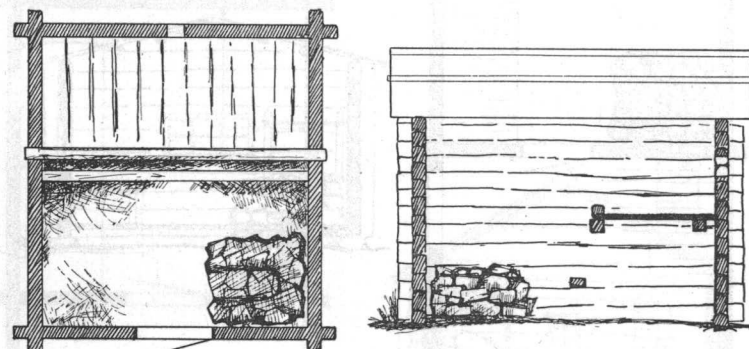
Kuva 2.

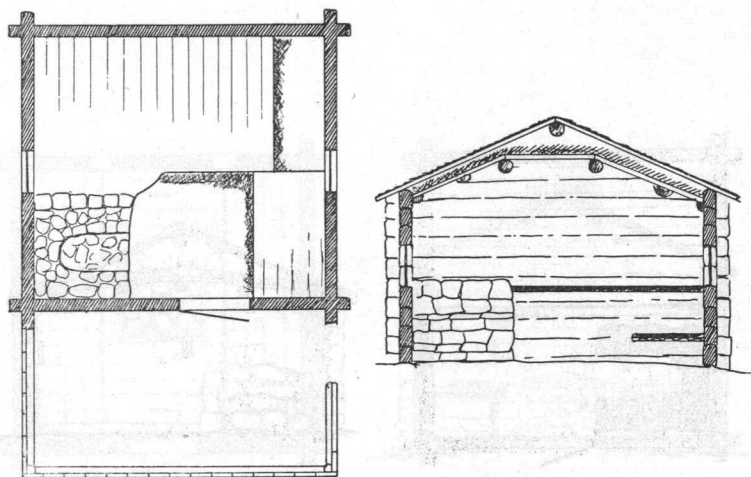
Kuva 3.

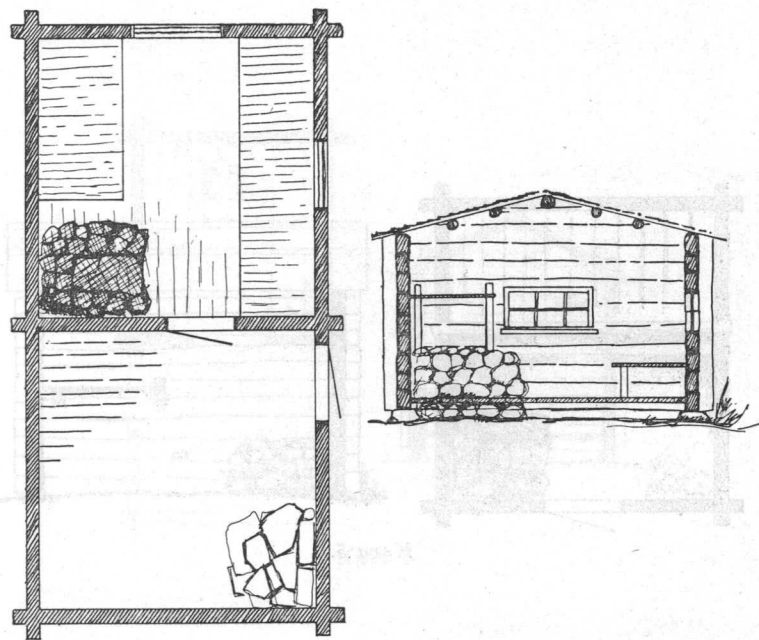
Kuva 4.

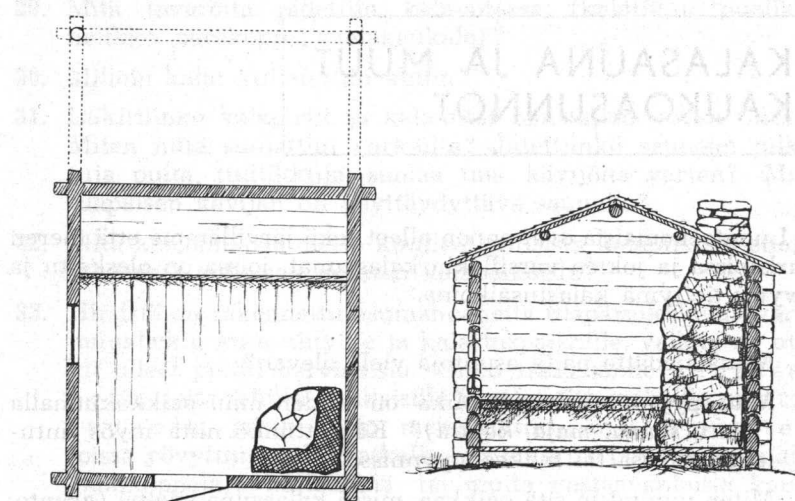
Kuva 5.

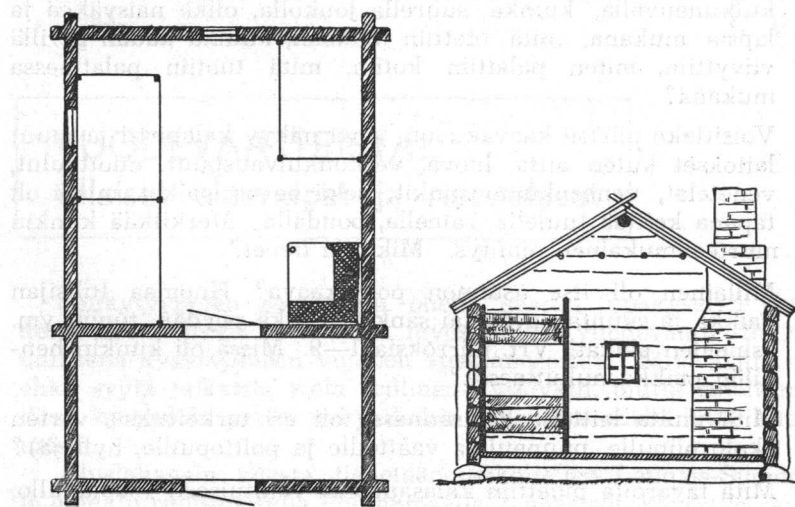
Kuva 6.

Kuva 7.

Kuva 8.

Kuva 9.

KALASAUNA JA MUUT KAUKOASUNNOT

Luonteenomaisia ovat ennen olleet sekä järvillämme että meren saaristoissa ja jokien varsillakin kalasaunat, joissa on oleskeltu ja yövytty tiettyinä kalastusaikoina.

19. Missä tiedätte näitä asuntoja vielä olevan?
20. Mitä pyyntiä varten? Mikä on niiden nimi paikkakunnalla (*pirtti, sauna, maja, kenttä*)? Käytettiinkö niitä myös lintujenpyynnissä tai hylkeenpyynnissä?
21. Miten nimitettiin sitä paikkaa, missä kalasauna sijaitsi (*asunto, kenttä*)?
22. Missä muistetaan kalapirttejä ennen olleen? Mitä pyyntiä varten? Miten suuria?
23. Kuka saunan omistaa (omisti)?
24. Kertokaa, milloin kalapirtille (kala-aitoille) lähdettiin, millä kulkuneuvolla, kuinka suurella joukolla, oliko naisväkeä ja lapsia mukana, mitä otettiin mukaan, kuinka kauan perillä viivytettiin, miten palattiin kotiin, mitä tuotiin palattaessa mukana?
25. Voisitteko piirtää kaavakuvan, jossa näkyy kalapirtti ja muut laitokset kuten aitta, luova, verkonkuivauspuut, nuottaulet, venetelat, veneenkumouspukit, sekä ne eri paikat, missä oli tapana keittää tuulella, sateella, poudalla. Merkitkää kunkin murteenmukainen nimitys. Mikä on *lievet*?
26. Millainen oli itse asunnon pohjakaava? Huomaa tulisijan paikka ja suunta, lavan tai sänkyjen sekä pöydän, tuolin ym. esineiden paikat! Vrt. piirroksia 1—9. Missä oli kunkin henkilön paikka nukuttaessa?
27. Mitä muita laitteita kalasaunassa oli eri tarkoituksia varten (kolo piipulle, puunauloja vaatteille ja polttopuille, hyllyjä)?
28. Mitä tavaroita pidettiin kalasaunassa vakituisesti (suolapullo, tulitikut, kirves, sytykepuita, vuodevaatteet)?

29. Mitä tavaroita pidettiin kala-aitassa (kalatiinu, puolikko, nelikko, pärekoppa, suolakaukalo)?
30. Milloin kalat kuljetettiin kotiin?
31. Lukittiinko kalapirtit ja kala-aitat omistajien poissa ollessa? Miten niitä suojattiin varkailta? Jätettiinkö saunaan pilkotuja puita, tulitikkuja, suolaa tms. kävijöitä varten? Miten tilapäisen kävijän oli käyttyädyttävä saunalla?
32. Mitä kertomuksia olette kuulleet entisistä kalapirttien sijoista ja muista entisajan miesten kalapaikoista?
33. Hirsistä on rakennettu asumahuoneita tilapäisoleskelua varten muuallekin kuin niityille ja kalastuspaikoille, vaikka ne ovat olleet peräti harvinaisia. Onko tiedossanne *hautasauvoja*, joita tehtiin kaukaisille tervanpoltopaikoille, *metsäsaunoja*, joista käsin metsästettiin, *myllypirttejä*, joissa yövyttiin myllymatkalla, *sydenpolttajain majoja* (kolikoppeja), *kaşkiriihiä* tai muita vastaavanlaisia kauko-asuntoja?
34. Mikä oli tämän huoneen nimi vanhojen ihmisten puheessa?
35. Pyydämme itse rakennuksesta samoja tietoja kuin kalasauhasta kysymyksissä 26—28.
36. Kertokaa, minä vuodenaikana kutakin asuntoa tarvittiin, montako henkeä siinä oleili ja miten heillä siellä oli tapana elää.

N. V.

VUODEVAATTEISTA: villaiset alusvaipat ja riepualuset

Sänkytyyppien selvittelyn ohella saatiin tupakyselyn yhteydessä useita hyviä katsauksia myös tupien vuodevaatteisiin vastauksena kysymykseen vuoteen »petaamisesta». Tältä alalta olisi ehkä syytä julkaista vielä erillinen kyselykin, mutta rajoitumme tässä kysymään paria, nykyaikaisia lakanoita edeltänyttä kudon-
naista.

Aluslakanain sijasta tiedetään paikoitellen Lounais-Suomessa ja etenkin ruotsalaisella Pohjanmaalla vanhastaan käytetyn raidal-

lisiä tai ruudullisia, puoli-, joskus kokovillaisiakin *alusvaippoja* eli *alusvaatteita*, kuten eräät näiden alueiden tiedonantajammekin ovat viitanneet. — Näiden, yksinkertaisuudestaan huolimatta usein kauniiden, toimikaskudoksisten, värillisten alusvaippojen levinneisyyttä ja malleja ei ole vielä tarkemmin selvitetty.

Myös Etelä-Savosta on muistitietoja siitä, että vuodeolkien tai patjan päällä on käytetty karkeahkoja, villakuteisia *karvaloimia*, kuten tupakyselyn vastaaja emäntä Iida Reponen Puumalasta on maininnut.

Nuorempaa perua kuin mainitut, ilmeisesti keskiaikaisiin perinteisiin palautuvat villavaipat, ovat riepukuteiset *poppanat*, joita myös ainakin jo 1700-luvulla on käytetty aluslakanain sijasta. Muita paikallisia nimityksiä ovat *rökönä*, *raanu*, *ryysäle* ja varsinaissuomalaisittain *rääpäl-* eli *krottivaate*, kuten tupakyselyn vastauksista ilmeni.

Mainituista vuodealusista pyydetään tiedustella seuraavaa:

37. Tiedätkö käytetyn tai edelleen käytettävän kotikutoisia, puoli-, mahdollisesti koko villaisia vuodealusia? Nimitys? Loimi- ja kudelangat? Kudostapa (kaksiniitinen eli »palttina», neliniitinen, ristitoimikas)? Kankaan rakenteesta voitte käyttää paikallisia nimityksiä.
38. Ovatko alusvaipat olleet tavallisimmin raidallisia, ruudullisia vai yksivärisiä vai esiintyikö näitä tyyppejä rinnan? Pohjan ja raitojen tai ruutujen koko ja tavallisimmat värit? (Värikynäpiirrosta voi käyttää) Vaippojen koko? — Oliko mahdollisesti eri taloilla perinteellisiä omia vaipan raidoitus- tai ruudutusmalleja? Kudottiinko vaippoja ehkä morsiuskappioiksi?
39. Milloin villaiset alusvaipat syrjäytyivät? Ketkä niitä viimeksi käyttivät?
40. Käytettiinkö villaisia alusvaippoja myös kesäisin, esim. aitoissa nukuttaessa? — Miten ja milloin vaippoja pestiin? Kansallismuseon taholta mielellään neuvoteltaisiin tällaisten alusvaippojen lunastamisesta museolle, jos saisimme tietää sopivia osoitteita. Niiden tilkkujakin lunastettaisiin.
41. Jos paikkakunnallanne muistetaan tai käytetään *riepukudosalusia* patjan tai vuodeolkien katteena, niin mikä on niiden paikallinen nimitys? Koko ja väri? Onko niissä esiintynyt raitoja tai palttinasidoksen ohella toimikassidosta? — Pidettiinkö niitä halvempiarvoisina kuin karkeita rohdinlakanoita?

42. Muistetaanko tapaa solmia näihin riepuvaippoihin nukiksi kangastilkkuja (tällöin ne muuttuivat peitoiksi, joina niitä vähävaraiset muutenkin ovat myös käyttäneet).

43. Onko ehkä muistitietoja nahkojen päällä nukkumisesta (muuallakin kuin Lapissa porontaljoilla)?

T.-I. K.

SARAN KUDONTA, VANUTUS JA KÄYTTÖ

Sarkakankaan merkitys on kylmässä pohjolassa ollut huomattava muinaisista ajoista alkaen. Ainakin Hailuodossa ja Perä-Pohjan puolella onkin vain sarkaa kunnioitettu nimellä *kangas* ja muut kankaat olivat *vaatetta*. Sarkakangas oli aikoinaan myös veroartikkeli, jota tarvittiin mm. sotamiesten vaatteiksi. — Saran valmistus on ollut naisväen huolekkaimpia käsitöitä. Paitsi päällystakeiksi ja miesten pukuihin on sarkaa ennen maalaisoloissa käytetty muihinkin tarkoituksiin, kuten naisten hameiksi, vallyjen päällisiksi, tyynyjen päälliskankaiksi mm. raidallisena, vieläpä purjeiksi ja pöydän katteeksi. 1500-luvulta lähtien säätyläisiä nimitettiin pukeutumisen puolesta »verkapukuisiksi», kun taas talonpoikaisväestö kuului »sarkapukuisiin».

Saran kudontaperinne on paikoitellen maassamme säilynyt meidän aikaamme asti, ilmeisesti sarkavaatteiden suuren kestävyuden takia. — Tästä arvokkaasta kotiteollisuuden haarasta, mm. vanutustavoista toivotaan vielä monien alueiden kohdalta lisäselvitystä ja siksi toivotaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

44. Kuka yleensä kehräsi saran loimet ja kuteet?
45. Miten käsitellään saran loimi- ja kudelankavyyhdet ennen kankaan luomista?
46. Mihin vuodenaikaan sarat tavallisesti kudottiin? Milloin vanutettiin?
47. Miten leveiksi sarat yleensä ennen kudottiin ja miten pitkiksi kerrallaan? Monesko osa kankaan leveydestä tavallisesti va-

Jatk. siv. 18

TUVAN JA PIRTIN SÄNGYT

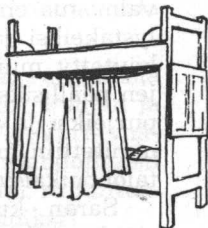
Kysyimme viime kerralla, millaisissa sängyissä ennen tuvassa ja pirtissä nukuttiin. Vastauksista koitui tutkimukselle varsin arvokas tulos: olemme voineet laatia tässä nähtävän levinneisyyskartan, joka tarjoaa lähtökohdan kysymyksen monipuoliselle selvittelylle. Näemme siitä, että kerrossängyt ovat olleet yleisiä Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla sekä jonkin verran käytettyjä niiden naapuristoissa, kun taas tolppasängyt ovat valitsevia suurimmassa osassa Satakuntaa ja Hämettä ja esiintyvät sohväsängyn rinnalla Savossa, Karjalassa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Lapissa.

Siellä, missä talojen tuvat Suomen oloihin nähden ovat olleet pieniä (Uusimaa, Varsinais-Suomi, Etelä-Pohjanmaa), on nukuttu kahdessa, jopa kolmessakin kerroksessa, jotta puhdetöille ja muille askareille olisi jäänyt riittävästi alaa. Sen sijaan leveämissä muiden maakuntien pirtteissä on ollut tilaa tolppasängyillekin. Mielenkiintoista on havaita, että suomen- ja ruotsinkielisen väestön välillä ei ole kulttuurirajaa, vaan se on kauempana sisämaassa suurin piirtein katsoen vesistöjen latva-alueilla. Koko sängylaitos on meille joskus saapunut germaaniselta taholta, niinkuin sängy-sanan ruotsalainen alkuperä (ruots. säng) jo osoittaa. Vanhin tuntemamme pohjoismainen tolppasängy on löydetty Norjasta Osebergistä kuningatar Åsan venehaudasta, joka on viikinkiaikainen.

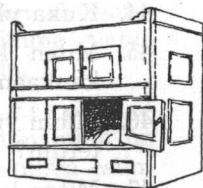
N. V.

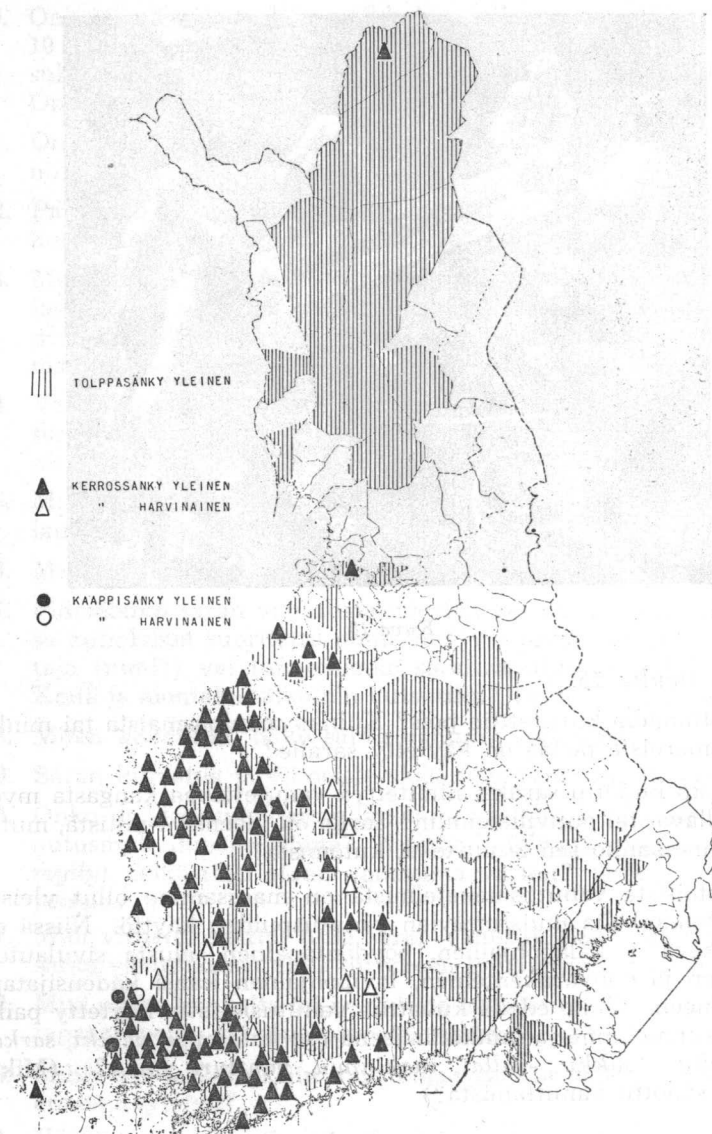
Tolppasängy.

Kerrossängy.

Kaappisängy.

Eräiden sängymuotojen levinneisyys vastaajiemme antamien ilmoitusten mukaan. Kyselystämme puuttuivat soivat ja päästävedettävät vuoteet, jotka pääasiallisesti kuuluvat kamareihin, mutta ovat myös tuvilla tulleet suosituiksi etenkin Itä-Suomessa.

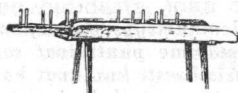

Kuva 10.

Jatkoa sivulta 15.

nuttamalla kutistettiin pois? Kuinka monipasmaista tai minkä numeroista pirtaa on käytetty saralle?

48. Onko kudottu saraksi nimitettyä vanutettavaa kangasta myös pellava- tai puuvillaloimiin? Sarka oli yleensä 4-niitistä, mutta tunnetaanko sen 2-niitiseksi kutomista?
49. Kotoisista vanutusmenetelmistä on maassamme ollut yleisin vetomankelia muistuttavien vanutuspuiden käyttö. Niissä on tukeva, pykäläpohjainen, pöytäntapainen jalusta sivulautoineen ja vahvarakenteinen, lovipohjainen kansi kädensijatapineen. Onko edellä kuvattua vanutuslaitetta käytetty paikkakunnallanne ja minkänimisenä (*sarkatamppi*, *valkki*, *sarkamylly*, *-loukku*, *-rullat*, *raakinpuu*, *vantturi* yms.)? (Miksi on sanottu vanuttamista?)

Kuva 11.

50. Onko tämä vanutuslaite paikkakunnallanne tyypiltään kuvien 10 tai 11 osoittamaa muotoa vai eroaako se niistä jossain suhteessa? Oliko pohjassa reikiä veden pois valumiseksi? — Onko kylällänne vielä tallessa saran vanutuspuita?
51. Onko ollut kyläkuntien yhteisiä vanutuspuita? Kuljetettiin niitä talosta toiseen?
52. Pantiinko sarka vanutuspuita käytettäessä niiden pohjalle las-kostettuna, vapaasti vai pussin sisään asetettuna?
53. Muistavatko ehkä jotkut karjalaiset tiedonantajat, milloin tällaiset saran vanutuspuut tulivat heidän paikkakunnallaan tunnetuiksi, alkeellisempien saran polkemis- ja potkimismenetelmien tilalle tai rinnalle?
54. Varsinkin Itä-Suomessa on viimeainittuja alkeellisia vanutusmenetelmiä vielä 1900-luvulla käytetty. Kuka osaa kuvata niitä ja niissä käytettyjä välineitä?
55. Muistetaanko jossakin pitäjässä saran vanuttamista vain kau-lauspuiden avulla?
56. Miten sarka käsitellään ennen vanutukseen ryhtymistä?
57. Pidetäänkö saran vanutusta miesten vai naisten työnä? Onko se kotiloissa suoritettu omin väin vai haettu palkattu vanut-taja (nimi?) vai tunnetaanko saranvanutustalkoot? Nimitys? Keitä ja montako talkoihin kutsuttiin? Työn kulku ja tarjoilu?
58. Miten kokeiltiin, oliko sarka vanunut sopivaksi?
59. Saran kuivatus ja viimeistelykäsittely vanutuksen jälkeen?
60. Onko paikkakunnaltanne lähetetty sarkoja vesikäyttöisiin va-nutusmyllyihin ja minne? Nimitys? Olivatko nämä *tamppi-myllyt* pelkästään saran vanutusta varten? Onko niitä vielä jossain?
61. Mitä virheitä saattoi tulla saran vanutuksessa? Muistetaanko saran vanutukseen ehkä liittyneen työlauluja tai uskomuksia?
62. Mitä muita kankaita tai neuletöitä muistetaan vanutetun saran tapaan (peite- tai alusvaippoja, sukkia ym.)?
63. Mihin eri tarkoituksiin muistetaan sarkaa paikkakunnallanne ennen käytetyn?
64. Värjäytettiinkö sarkoja? Missä ja mihin tarkoituksiin?
65. Vieläkö tiedätte sarkaa kudottavan? Missä vanutetaan? Ellei, niin milloin saran kudonta loppui?

66. *Tampin nukkaa* eli saran vanutuksessa irtaantunutta villanukkaa mainitsee tupakilpailun vastaaja Iida Nousiainen Pie-lavedellä käytetyn tyynyjen täytteenä. Muistetaanko muualla käytetyn vanutusnukkaa tähän tai muuhun tarkoitukseen?

T.-I. K.

JUUSTOKIIPPI

Kutunjuustojen kuivaamisesta Tyrvällä on Olga Vihdanmäki kertonut mm. seuraavaa: »Kotonani oli ennen semmonen tolppa keskellä pihkaa pystysä — oikeen semmonen ympyriäinen tolppa. Sitä sanottiij *juustokiipiks* ja siin oli lairat ylös ja katto päällä, semmonen kahresta lairasta näin että sarevesi juaksi kahtaalta päin pois siältä päältä ja sisällä oli hyllyjä — kolmekin hyllyä näim poikkipäin. Ja seinät oli piänistä nappuloista että tuuli pääsi läpitte. Alisessa hyllyssä oli läpi josta se laskettiin tolppam päähän. Ja sin-nem mahtu monta juustoo ja sitä sai käsin kiärtyyn aina että sai kääntäp päin aurinkoo ja siälä kuivi juustot hyvin.»

67. Jos muistatte samantapaisen juustonkuivauslaitteen, niin meitä kiinnostaisi tietää, missä sellaisen olette nähnyt ja mil-loin sitä vielä käytettiin. Kuvailekaa näkemänne laite tarkoin ja valaiskaa kuvaustanne piirroksin, mikäli mahdollista. Tie-dätekö, olisiko tällaista laitetta enää missään käytännössä tai muuten tallella?

A. H.

SITELYKOUKKU

Eräillä Etelä-Suomen seuduilla on elopellolla sitelemisessä käytetty pientä puista koukkua. Kuvassa 12 nähtävä koukku on Kansallismuseon kokoelmista ja se on saatu Pälkäneeltä v. 1896.

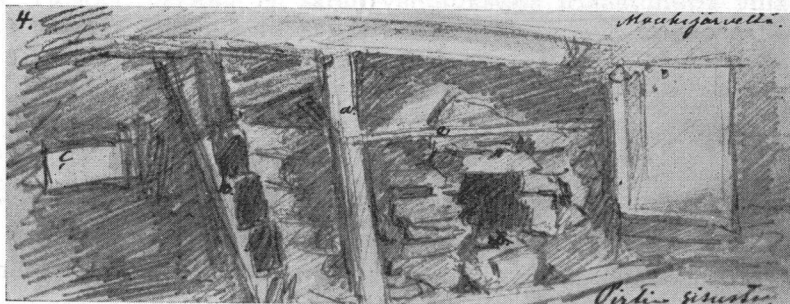
Kuva 12.

68. Tunnetteko tämän työkalun kotiseudultanne? Mikä sen nimi oli? Oliko se aina puusta tehty? Kuinka pitkä?
69. Kuinka sillä työskenneltiin? Naiset vai miehetkö sitä käytti-vät? Mitä viljaa sillä sideltiin?
70. Käytettiinkö sitä mihinkään taikamenoihin tai muihin sen tapaisiin elopellolla?
71. Oliko tämä yleinen työkalu? Milloin se jäi pois käytännöstä?

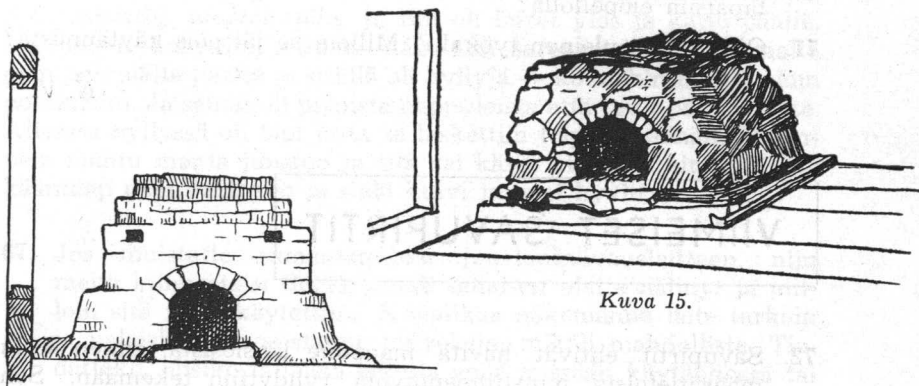
N. V.

VIIMEISET SAVUPIRTIT

72. Savupirtit ehivät hävitä maamme länsiosista, ennen kuin määrätietoista muistiinpanotyötä ryhdyttiin tekemään. Sen takia tietomme niistä ovat ylimalkaisia. Vielä on kuitenkin siellä täällä joku vanha rakennus siirrettyinä ladoksi tai muuksi varastosuojaksi, josta kerrotaan, että se ennen on ollut asuntohuoneena. Jossakin entisillä metsäseuduilla saat-taa olla jäljellä vanha piilopirtti. Tupa-pirttikyselyn yhtey-dessä muutamat vastaajat niistä ilmoittivatkin. Toivoisimme saavamme lisää tietoja tällaisista, jotta voisimme käydä kesällä tekemässä tarkkoja mittauksia.
73. Sieltä, missä savutupia vielä on tai missä niiden vanha asu muistetaan, kaipaaisimme selvityksiä etenkin uuneista. Olem-me tähän piirtäneet joukon tuntemiamme uunimuotoja ja jaamme Seurasaaari-lehden mukana erikseen samoja piirroksia, jotta voisitte ne selityksin varustettuina palauttaa meille. Mikä

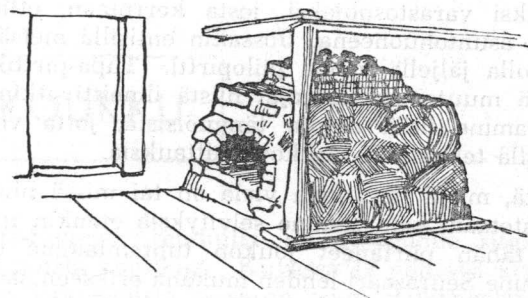

Kuva 13. Niitä harvoja länsisuomalaisia sauhupirttejä, joista meille on säilynyt tietoja, on tämä A. O. Heikelin kuvaama Mouhijärven pirtti.

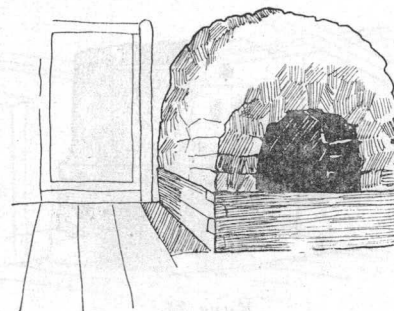

Kuva 14.

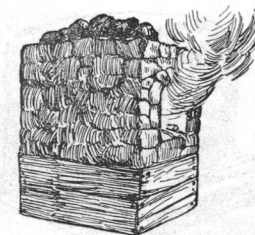
Kuva 15.

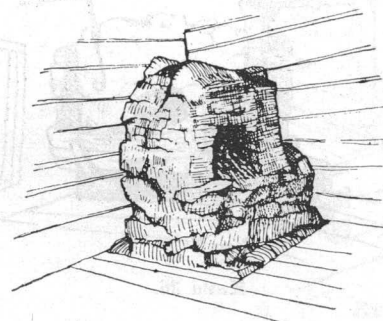
Kuva 16.

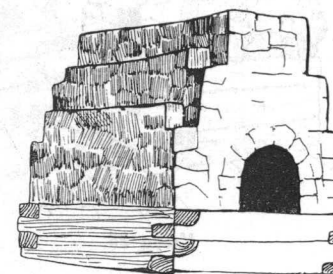
Kuva 17.

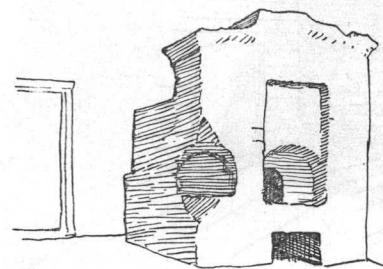
Kuva 18.

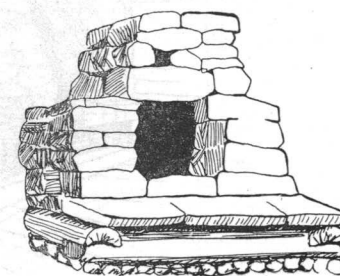
Kuva 19.

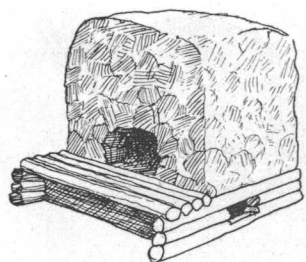
Kuva 20.

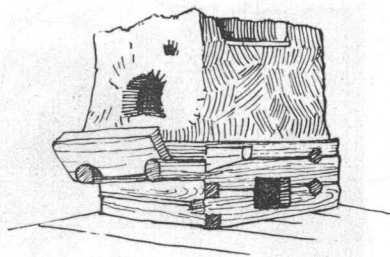
Kuva 21.

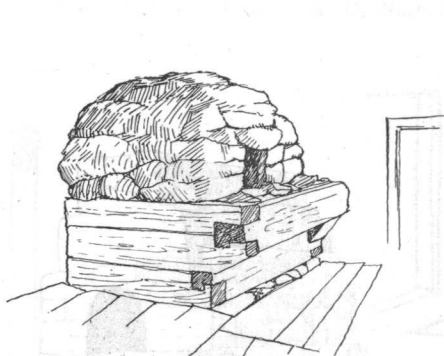
Kuva 22.

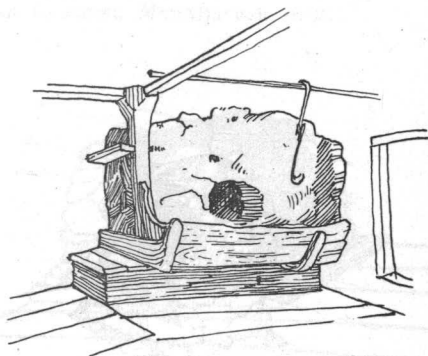
Kuva 23.

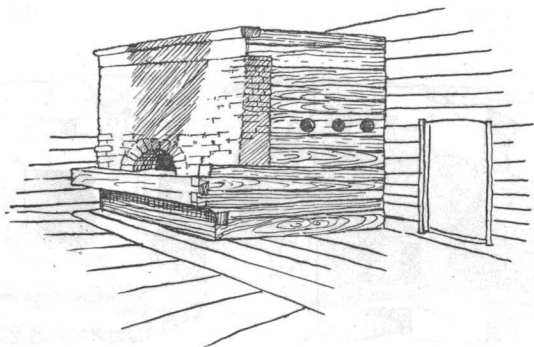
Kuva 24.

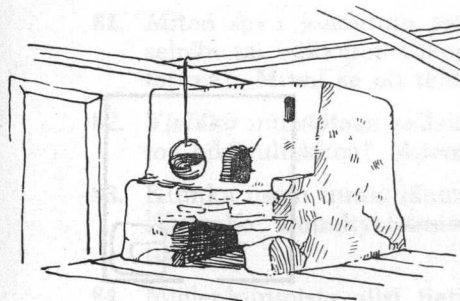
Kuva 25.

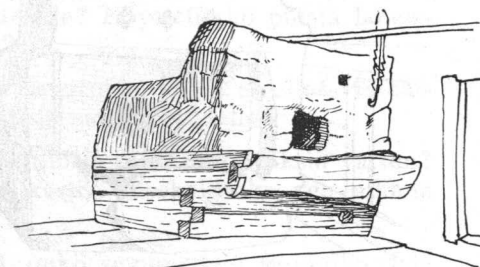
Kuva 26.

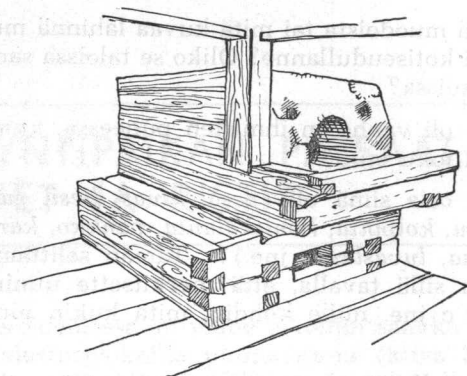
Kuva 27.

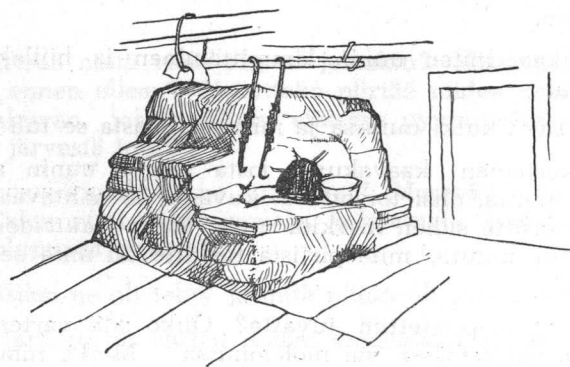
Kuva 28.

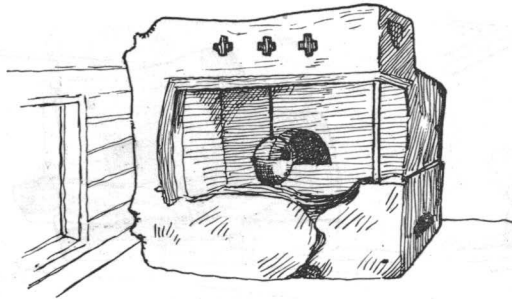
Kuva 29.

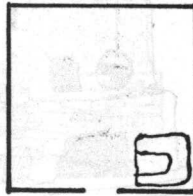
Kuva 30.

Kuva 31.

Kuva 32.

Kuva 33.

tai mitkä näistä muodoista tai mitä kuvaa lähinnä muistuttava oli käytännössä kotiseudullanne? Oliko se taloissa samanlainen kuin pikkupaikoissa?

74. Mikä sen nimi oli vanhojen ihmisten puheessa, *uuni*, *muuri*, *kiuas*, *pätsi* vai joku muu?
75. Minkä nimisiä osia siinä oli (*pesä*, *kiuas*, *liesi*, *ruuhu*, *lios*, *liius*, *liiepankku*, *kolpihta*, *koniskalauta*, *pankko*, *karsina*, *patas*, *patas*, *arina*, *luvaslaut* jne.)? Tämän selittäminen käy ehkä parhaiten sillä tavalla, että merkitsette uunin kuvaan kirjaimia a, b, c jne. niille kohdin, mitä kukin nimitys tarkoittaa.
76. Osaisiko joku selittää yksityiskohtaisesti, miten tällöinen uuni muurattiin? Kenen tehtäviin se kuului? Ammattimiesten oman paikallisen sanaston käyttäminen selostuksessa olisi suotavaa.
77. Selostakaa, miten uunin lämmittäminen ja hiilloksen hoito tapahtui.
78. Miten savu kulki uunissa ja mistä kohdasta se tuli ulos?
79. Yksinkertainen kaavakuva, josta näkyy uunin sijoitus ja pesän suunta, olisi toivottava, kuvassa 33 nähtävään tapaan. Ehkä voisitte siihen merkitä myös *lavan* (*lauteiden*) paikan ja jotain muuta, mitä pirtistä tiedätte tai mitä seuraavassa kysytään.
80. Miten savu poistettiin tuvasta? Oliko sitä varten aukkoja katossa vai seinässä vai molemmissa? Minkä nimisiä (*räppänä*, *lakeinen*)? Miten nämä suljettiin?

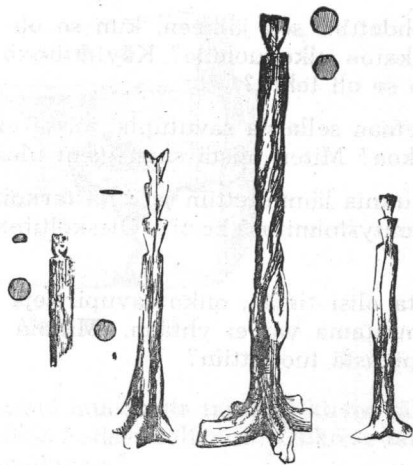
81. Miten savu johdettiin sen jälkeen, kun se oli mennyt tuvan seinän tai välikaton ulkopuolelle? Käytettiinkö puista lakeistorvea? Miten se oli tehty?
82. Vieläkö muistetaan sellaisia savutupia, joissa ei ollut välikattoa eikä ullakkoa? Miten niistä savu meni ulos?
83. Kuinka usein uunia lämmitettiin ja mitä tarkoituksia varten? Kauanko lämmitystoimitus kesti? Oleskeltiin sen aikana tuvassa?
84. Mielenkiintoista olisi tietää, onko savupirttejä seudulla vielä useita, vain muutama vai ei yhtään. Milloin tiettävästi viimeisestä savupirtistä luovuttiin?

N. V.

PYYNTIPAIKAN PATSAAT, KIVET JA RISTIT

Pohjois-Suomessa on viime aikoihin saakka hyvin harvinaisina tavattu kalastuspaikoilla puunkantoja (kuva 34), jotka on katkaistu noin miehen korkuiseksi, veistetty kulmikkaiksi, toisinaan klupupäisiksi ja joskus ihmisen muotoa tavoitteleviksikin. Niitä on tehty myös simpukan, peuran ja lintujen pyyntipaikoille.

85. Tiedätkö näitä vielä olevan jossakin? Missä niitä on kerrottu ennen olleen? Voisitteko piirtää niiden sijaintipaikasta kaavakuvan, jossa näkyisi etäisyys pyyntipaikasta, kalamajasta, järvestä tms.?
86. Millä pyyntipaikalla ne sijaitsivat? Montako niitä oli? Mikä oli niiden nimi (*helmijumala*, *kalajumala*, *jumalainen*, *keripää*, *klupupää*, *patas*)?
87. Millaisiksi ne oli tehty ja mitä niihin oli merkitty?
88. Mitä tarkoitusta varten niiden muistetaan olleen?
89. Mitä taikoja tai tarinoita niistä kerrotaan?

Kuva 34.

90. Milloin ehkä tiedetään viimeiset patsaat tehdyn?
91. Puukantojen sijasta on joskus ladottu kiviä patsaiksi pyyntipaikoille. Pyydämme niistä samoja tietoja kuin kannoistakin.
92. Kenttäpaikoilla ja muuallakin on ennen ollut myös *palvoskiviä, kenttäkiviä, seitoja*. Missä näitä tiedätte olleen ja mitä niistä voisitte kertoa?
93. Karjalasta on joitakin tietoja, että apajapaikoille on pystytetty puuristejä. Oletteko ehkä joutunut kuulemaan tällaisista? Missä niitä on ollut? Liittyykö risteihin joitakin menoja?

N. V.

NIEMELÄN TORPPA... *Jatk. siv. 2.*

ostanut torpan väeltä. Myöhemmin ostettiin vielä muutamia rakennuksia, niin että saatiin syntymään eheä kokonaisuus, tyypillinen keskisuomalainen uudisviljelijän asumus.

Rakennuksen siirtämiseen ryhdyttiin Konginkankaalla elokuussa 1909. Saman vuoden marraskuun 10 pnä lopettivat Konginkankaalta tulleet apumiehet työnsä Seurasaaressa ja saman kuukauden 21 pnä oli Niemelän torppa valmis ja Seurasaaren ulkomuseosta tullut todellisuus. Torpan asuinrakennuksessa on saman katon alla savutupa, porstua, maitokamari ja sauna. Ulkorakennukset on ryhmitetty yksitellen itäsuomalaiseen tapaan asuinrakennuksen ympäri, niin että keskelle muodostuu piha. Pihaa ympäröivät kaivo ja kota, kokkitalli, kylkiäinen, lato ja viisi aittaa, takapihassa navetta, sikopahna, riihi ja rannassa piste-kota sekä nuotta- ja venetalas. Metsäinen ympäristö mereen pistävällä niemekkeellä luo Seurasaaressa Niemelän torpan rakennuksille alkuperäisen tunnelman.

Niemelän torpan ensimmäinen asukas oli renki Lasse Heikinpoika Turpeinen, joka Matoniemeen muutettuaan elätti itseään aluksi kalastuksella. Elanto oli niukkaa, naurista viljeltiin, tehtiin muille töitä ja ostettiin jauhot. Mutta uudisviljelijän tarmolla tehtiin vähitellen peltoa perunamaaksi ja ruista ja ohraa varten. Tammi- 1 pnä 1786 annettiin Heikki Lassenpoika Turpeiselle välikirja, jonka mukaan hänelle ja hänen jälkeläisilleen turvattiin viljelysoikeus torppaan niin kauan kuin sovitut ehdot täytettiin. Sama suku miespolvesta toiseen piti sitä hallussaan vuoteen 1893. Sosiaalisten ja taloudellisten seikkojen vuoksi torppa joutui haltijasuvultaan pois.

Vuonna 1905 torpan elämää seurattessaan Blomstedt pani kiinnostuneena merkille silloisten asukkaiden isiltä perityt elintavat. Niinpä esimerkiksi sisarukset Heikki ja Liisa olivat omissa ruuissaan ja nukkuivat tuvassa uunin ja peräseinän välisen karsinan puolella. Juha-veli, hänen poikansa Aaku ja Juhan tyttärentyttä Iida taas muodostivat oman ruokakuntansa ja nukkuivat tuvan sivuseinän puolella. Heikki ja Liisa kävivät kalassa omine verkkoi-

neen ja veneineen, taittoivat yhteiset saunavastat, pitivät yhteistä syöttösikaa, ostivat jauhot ja ruokatarpeet, leipoivat erikseen. Samoin tekivät Juha, Aaku ja Iida. Mutta silti vallitsi saman katon alla elävien perheiden kesken mitä sopusointuisin sukulaissuhde. Omia tunnepitoisia näkemyksiään Niemelän torpassa muistelee Blomstedt seuraavasti:

»Kun pyhäaamuna varhain astut Niemelän torppaan, näet täyssissä hurstitamineissa valkohapsisen Heikin astuvan vaaputtavin askelin yli pihan tuvasta aittaansa, josta hän kohta kantaa ison piplian ja virsikirjan, vieden ne tuvan valkealle pöydälle ja alkaa tutkia »Jumalan sanaa». Samoin tekevät myöhemmin Juha, Liisa ja Aaku-poika ja kohta on tuvan pöydällä aika pino piplioita ja virsikirjoja ja koko tuvan väki istuen rivissä pöydän takana lukee ja veisaa kirjoistaan. On siinä kodin rauhaa ja tyynnyttävää tunnelmaa tuossa himmeässä, lämpimässä, mutta raitisilmaisessa savutuvassa, jonka lasesta ja ikkunoista kirkas pyhäaurinko heittää heijastavan valaistuksensa. Iltasella, tuossa 7 aikaan näet taas Heikin kuljettavan juhlallisen näköisenä pipliaansa ja virsikirjaansa aittaan ja lukitsee sen oven visusti. Hän menee sitten tupaan, riisuutuu ja istuen alushousuissaan vähän aikaa sänkyänsä laidalla tuuditellen itseään siinä asennossa ja päätään hiljalleen nuokuttaen sivuille päin, kunnes väsyneenä oikaseksen sänkyänsä ja käy uneen, jota ei häiritse edes hiljalleen, yksitoikkaisesti raksuttava seinäkellokaan.

Arkipäivinä aamusta varhain iltamyöhään näet tuvan kaikkien asukasten askartelevan kunkin omissa hommissaan. Tuvassa Heikki istuskelee sängynlaidalla miettien. Iita käy maitokamarin ja lieden väliä ruokahommissa. Pihamaalla Liisa kuljettaa kahden päreän välillä hehkuvia hiiliä tuvasta kotaan keittääkseen vettä sianruokaa varten. Juha paikkailee verkkojaan portailla tai teroittaa lehespuukkoaan tahkossa tuvan seinustalla. Aaku on tehtaalla työssä. — Iltasella kaikki palaa askareiltaan tupaan; illastetaan (eri aikoina kukin ruokakunta) ja istuskellaan vähän aikaa iltahämässä ja kohta lepää koko tuvan väki rauhaisessa unessa» (Suomen museo 1908 ss. 17, 18).

Torpan viimeiset asukkaat olivat edellä mainittu yli 80-vuotias sokea Heikki Turpeinen »vanha poika» ja Juha-veljen tyttären-tytär 22-vuotias Iida. Heikel kirjoittaa Niemelän torpan ensimmäisessä oppaassa Heikin ja Iidan lähdöstä rakkaaksi käyneestä kodistaan: »He muuttivat päivää ennen kuin savutupa purettiin toiseen torppaan Keiteleen rannalla. Tällöin lausui vanhus hyvästit isänsä kodille polvistuen porstuan kynnykselle rukoukseen. Sen jälkeen talutettiin hänet, joka vähän väliä oli kompastua rakennuksen sirpaleisiin pihalle, rantaan; täällä hän astui veneeseen ryhtyen itse soutamaan Iidan perää pitäessä.»

Hilkka Vilppula.

Meiltä on tiedusteltu,

haluaisimmeko arkistoomme kuvauksia muistakin kuin kysytyistä aiheista. Tähän vastaamme, että kaikki asialliset kuvaukset, lyhyet ja laajat, ovat tervetulleita, koskivatpa ne mitä entisajan elämänpuolta tahansa. Suurempitoisista kertomuksista jaamme mahdollisuuksien mukaan rah- ja kirjapalkintoja.

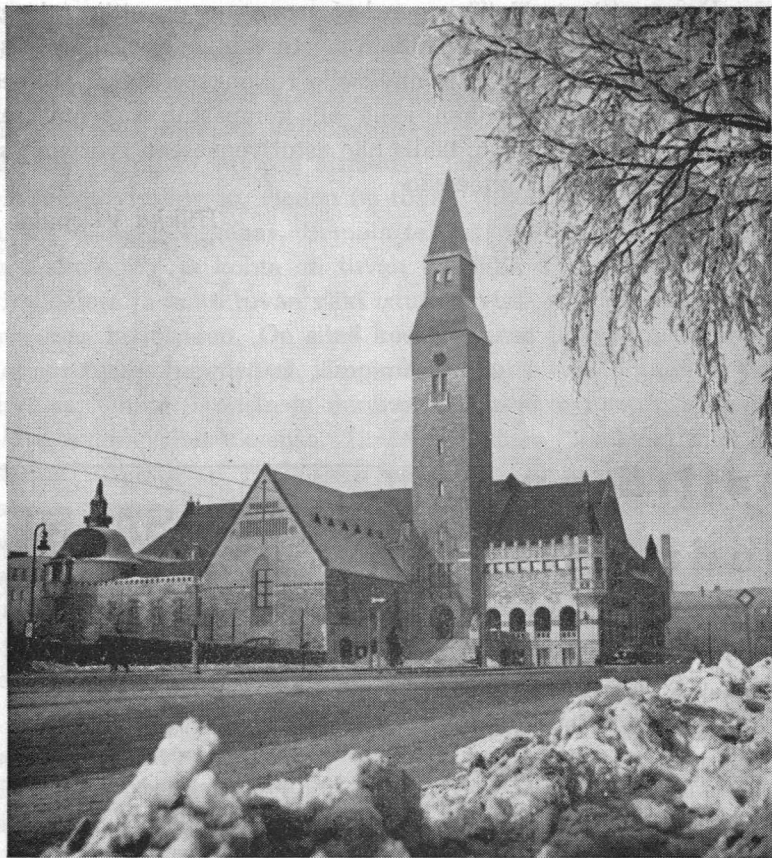
SEURASAARI

Päätoimittaja:
Niilo Valonen

Toimituskunta:
Ragna Ahlbäck
Auvo Hirsjärvi
Toini-Inkeri Kaukonen
C.-Fr. Meinander
Matti Perkoila
Unto Salo
Hilkka Vilppula
Toivo Vuorela

Toimituksen osoite:
Helsinki, Kansallismuseo.
Puh. 440 371.

Julkaisija: Seurasäätiö.

Kansallismuseo.